

Dva srpska povjesničara o Stepincu

Povodom knjige Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, *Alojzije Stepinac – država, crkva, nadbiskup (1934-1941)* (Beograd: „Filip Višnjić”, 2017), 456 str.

Knjiga za potrebe srpskoga dijela katoličko-pravoslavne komisije o Stepincu

Na kraju „Uvodnih napomena” knjige *Alojzije Stepinac – država, crkva, nadbiskup (1934-1941)* autori Lj. Dimić i N. Žutić istaknuli su da je dio njihove studije korišten na prvome sastanku Mješovite komisije Hrvatske biskupske konferencije i Srpske pravoslavne Crkve (SPC) u Zagrebu 17.-18. listopada 2016. godine. Kako sam i sam bio član katoličko-hrvatskoga dijela te komisije, ovime se dio njezina rada prenosi na javnu scenu. Valja reći da su povjesničari Mario Jareb i moja malenkost od početka bili punopravni članovi katoličkoga dijela Komisije, a u pravoslavnome dijelu nije bilo historičara (istina, episkop pakrački Jovan istraživao je u području holokausta). Nakon početka razgovora odlučeno je da za obrađivanje posebnih tema mogu biti pozvani stručnjaci koji nisu dio Komisije i tako se Dimić pojavio na prvome radnom sastanku u Zagrebu, uz napomenu da je njegovo izlaganje dio knjige koju piše s Nikolom Žutićem. Iako Žutić nije bio prisutan na zasjedanjima Komisije, jasno je dao do znanja da su i njega predstavnici SPC-a izabrali u „prošireni” sastav Komisije.¹ Tako je broj eksperata u pravoslavnome dijelu tima rastao od Dimića i Žutića preko Milana Koljanina do Radmile Radić – ukupno četiri povjesničara.

Općepoznato je da je pakrački episkop Jovan Ćulibrk upozorio vodstvo SPC-a da ne bi bilo dobro upotrebljavati dokumente kojima su se komunisti služili na montiranome suđenju nadbiskupu Stepincu. Opet nas Žutić obavještava da je SPC zahtijevao od svojih eksperata pronalaženje novih dokumenata,² iz čega proizlazi da, unatoč uvjeravanju predstavnika te Crkve i drugih krugova o postojanju novih dokumenata, nije bilo drugih dokaza za optužbe protiv Stepinca osim onih koje su komunisti upotrijebili na nadbiskupovu suđenju. Osim toga sada je jasno zašto je pravoslavni dio Komisije uporno tražio od njezina predsjednika da se otvore vatikanski arhivi koji još čekaju predviđeno vrijeme za otvaranje: trebalo je prisiliti Vatikan da potvrdi njihovu tvrdnju o postojanju novih dokumenata.

¹ Nikola ŽUTIĆ, *Nadbiskup Stepinac. Ideologija i politika 1934-1946* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2017), 11.

² *Isto*, 10-11.

Dimić-Žutićevi pogledi na hrvatsku povijest i Stepinca

Dimić-Žutićeva knjiga pretendira dati pregled hrvatske povijesti od 1934. do 1941., sa dva poglavlja koja komentiraju XIX. i početak XX. stoljeća, s usredotočenošću na nadbiskupa A. Stepinca. Njihov je interpretacijski okvir velikosrpski, što znači da je prožet nijekanjem hrvatske nacije i jezika i optužbama da je narod bio pod presudnim utjecajem (Rimo)katoličke Crkve i njezina središta Vatikana. To je naznačeno i naslovima prvih dvaju poglavlja: „Klerikalni program za XX vek” (str. 11–30) i „Politički program za XX vek” (str. 31–42). Naslov je trećega poglavlja „Rane godine Alojzija Stepinca (formiranje)” (str. 43–54), čime žele ostaviti dojam da žele kronološkim redoslijedom prikazati život budućega zagrebačkog nadbiskupa. Slijede naoko „normalna” poglavlja, poput „Katolička akcija” (str. 93–104), „Vreme diktature” (str. 127–156), „Konkordatska borba” (str. 287–336), sa završnim „Stepinac i izdisaj države” (str. 397–402). Da ne bi bilo zabune, ovdje je riječ o državi (Kraljevini) Jugoslaviji!

Dimić-Žutićeva knjiga ipak je daleko od „normalna” povijesnoga štiva i od uobičajena prikaza jedne ugledne i važne osobe u kronološki posloženim povijesnim zbivanjima. Nije to prikaz utemeljen na vjerodostojnim dokumentima, na jasnom uvažavanju povijesnoga konteksta i na kritičkome korištenju historiografije. U spomenutoj knjizi koja se pojavila prije ove zajedničke s Dimićem, N. Žutić otkriva koji je njegov cilj u pisanju knjiga o Stepincu (zacijelo je to cilj i knjige u suautorstvu s Dimićem): „[...] nastojim da se [...] skine jedina ‘krivica’ sa ideologija komunizma, velikosrpstva i jugoslavenstva [...] za pristrasnu ocjenu prilikom sagledavanja ličnosti nedodirljivog i ‘uzoritog’ nadbiskupa Stepinca.”³

Čini se dakle da autori odobravaju sve što su ideologije komunizma, velikosrpstva i jugoslavenstva rekly o Stepincu i pridružuju svoj napor da potvrde njihove zaključke. Dobro je da se to zna, jer postaje jasno da njihov prikaz života i djelovanja A. Stepinca od rođenja preko uloge zagrebačkoga nadbiskupa do njegove osude na komunističkome sudištu na dugotrajan zatvor nije zamišljen kao standardan historiografski rad, nego kao apologija zaključaka koje su proizvele ideologije komunizma, velikosrpstva i jugoslavenstva. Umjesto povijesti i historiografije, na djelu je procjeđivanje života Alojzija Stepinca, uloge Katoličke Crkve, političkih i religioznih pokreta i stremjenja u hrvatskome narodu kroz specijalnu cjediljku velikosrpstva. Dvojac se služi metodologijom koja poseže za primitivnim psihologiziranjem kojemu je cilj unakazivanje osobe (ili institucije) koja je trenutačno „na promatranju”.

Pogledajmo do čega su zajedničkim naporom Dimić i Žutić došli.

³ Isto, 12.

Stepinac je protupravoroslavljje upio s „majčnim mlijekom”

Dvojac Dimić-Žutić iščitava dalekosežne zaključke iz okolnosti da je Stepinac rođen u Krašiću, nadomak Žumberka, u kojemu su nastanjeni grkokatolici. Prema Dvojčevu shvaćanju, ti su grkokatolici pokatoličeni Srbi, iz čega izvode dva zaključka: kraj u kojem je Stepinac rođen baštiniio je tradiciju „preveravanja i unijaćenja” i ondje „nije bilo verske tolerancije prema pripadnicima druge konfesije”.⁴ Na temelju tako shvaćenih okolnosti zaključuju da je Stepinac morao izrasti u zadržta klerikalca, osobu netolerantnu prema drugim vjerama. Već je tu jasna putanja argumenta: budući da je Stepinac upijao takve osobine od najranijega djetinjstva, nije se moglo očekivati da bude tolerantan prema Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH)!

Bilo bi zanimljivo vidjeti do kakvih bismo sve teorija mogli doći kad bi se Dimić-Žutićeva metodologija primijenila na njih dvojicu i na neke druge sudionike spomenute komisije o Stepincu. Što bismo mogli iščitati iz podataka da je Žutić rođen i odrastao u Gospiću u Hrvatskoj, a da je Dimić rođen u Zemunu, tj. na području koje je Hrvatska „unijela” u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca? Kad se tomu doda činjenica da jedan od jastrebova iz vodstva SPC-a vuče podrijetlo iz Sinjske krajine, s izvora rijeke Cetine, a drugi također nije iz Srbije nego iz negdašnje „Crvene Hrvatske” – eto scenarija za maštovite teorije o tome kako „prečani” i nesrbi prevladavaju svoje osjećaje drugorazrednosti najradikalnijim velikosrpstvom i tako traže primanje u svetosavski misaoni i duhovni svijet. Kad se tomu doda da su stvarni inspiratori velikosrpskoga interpretacijskog modela bili također Hrvati – o čemu će kasnije biti riječi – teorija bi postajala sve kompleksnija, ali i zanimljivija.

Stepinca su klerikalci, osobito „jezuiti”, odgajali da bude klerikalac

Za dvojac Dimić-Žutić Stepinac je bio uskogrudan, ograničen klerikalac, a izrastao je u takva kroz pomno odgajanje drugih klerikalaca. Dokaze za to Dvojac lako pribavlja. Nakon navođenja Rožmanova isticanja Stepinčevih vrлина „poniznosti, asketizma, ljubavi prema siromasima, bijednima i zapuštenima” autori nastavljaju opaskom da je na sebe skrenuo pozornost „verovatno i izraženom brigom za veru i naciju čiji je položaj, kao klerikalac, poistovećivao, a srastanje podržavao. Tome treba nadodati i naglašeno isticanje zasluga Rimokatoličke crkve i Svete stolice za nastanak, razvoj, održanje i budućnost hrvatske nacije, o čemu je pripreman u Germanikumu”.⁵

Dvojac ima objašnjenja i o tome kako djeluje klerikalizam i kako oblikuje generacije: „Duh klerikalizma Rimokatoličke crkve direktno je uticao na način

⁴ Ljubodrag DIMIĆ, Nikola ŽUTIC, *Alojzije Stepinac – država, crkva, nadbiskup (1934-1941)* (Beograd: „Filip Višnjić”, 2017), 43.

⁵ *Isto*, 159.

vaspitanja i formiranja naraštaja kojima je [...] pripadao i Stepinac. Odrastanje na 'predziđu kršćanstva', kako su biskupi i klerikalci definisali Hrvatsku i odatle propisivali ponašanje vernika, trajno je oblikovalo mladi naraštaj i obavezivalo na poslušnost."⁶

Knjiga dvojca Dimić-Žutić krcata je takvim izjavama, ocjenama, sudovima, mišljenjima i analizama bez ikakvih dokaza i vjerodostojnih dokumenata. Pred takvim postupcima suvišna bi bila svaka racionalna argumentacija jer je njima i velikosrpskoj historiografiji samo važno „dokazati” kako je nadbiskup Stepinac odgajan u duhu netolerancije prema Srbima, što se na poseban način pokazalo u vrijeme NDH. Ugradbeni materijali te iskonstruirane priče jesu sljedeći: Katolička Crkva sustavom izgrađivanja poslušnosti biskupima i „klerikalcima” izgrađuje nove „klerikalce”, poslušne i netolerantne vjernike-zombije, koji kao roboti izvršavaju zapovijedi netolerancije prema drugima. Stepinac je odsjaj toga klerikalizma: simpatizira nacionaliste i veliča državu koju su stvorili (NDH), kao nadbiskup udružuje se sa sebi jednakima – „klerikalcima”, netolerantan je prema pravoslavlju i srpstvu, izričito ili „sugestivno” naređuje pokatoličenje pravoslavaca ili njihov progon, slaže se s ukidanjem pravoslavne Crkve itd.

Klerikalci ruše državu koja im nije po volji

Prije stvaranja te klerikalne države Stepinac je, smatraju autori knjige o Stepincu, s drugim klerikalcima srušio prethodnu. Preciznije: „Hrvatski klerikalci su se nadali da će u novoj državi biti otvoren put za misionarske aktivnosti, ali je odmah postalo jasno da će Kraljevina SHS biti liberalna država u kojoj će vladati ravnopravnost svih priznatih religija. Klerikalcima je to bio razlog da iskazuju 'podozrenje, nezadovoljstvo i otvoreno neprijateljstvo.’”⁷

„Normalnoj” je historiografiji jasno da su „klerikalci” počeli sumnjati u državu („najveći klerikalci”, članovi Katoličkoga pokreta, najduže su u nju vjerovali!) ne zbog toga što su sve vjere bile ravnopravne, nego zato što od početka nije postojala ravnopravnost Hrvata i katolicizma sa Srbima i s pravoslavljem, a da se i ne govori o fizičkim maltretiranjima, progonima, prozelitizmu, poništavanju hrvatskih znakova suverenosti itd. itd. – sve obrnuto od onoga što autori tvrde! I to nije bila nikakva propaganda „rimokatoličkih klerikalaca” (str. 79), nego stvarnost o kojoj su svjedočili brojni vanjski promatrači, poput britanskih i američkih veleposlanika, čak i odanih Jugoslavena i „kulturnih katolika”. I to nema nikakve veze s činjenicom da je Janko Šimrak – koji je javno iznosio zakonske, financijske i vjerske nejednakosti Hrvata i katolika (oba obreda) – bio dio Katoličkoga pokreta, a još manje s time što je bio unijatski svećenik ili s time što je bio iz kraja odakle i Stepinac. Inzistiranje Katoličke Cr-

⁶ Isto, 44.

⁷ Isto, 79 (istaknuo J. K.).

kve na pravu na odgoj vjernika, u školi i drugdje, pravo je koje je branila u svim „liberalnim državama” i svim sustavima. No, Dvojac želi nametnuti zaključke da je to rabota hrvatskih katoličkih klerikalaca i takve zahtjeve Crkve povezuje sa zahtjevom iskazanim u rezolucijama Katoličkoga kongresa 1900.!

Klerikalci su ovladali hrvatskim političarima

U odnosima s hrvatskim političarima Dvojac portretira nadbiskupa Stepinca kao gospodara koji im daje naloge, čime hoće izraziti svoju središnju tezu da Crkva dirigira cjelokupnim životom Hrvata, pa i onima koji nisu baš njezini odani članovi. Tako Stepinčevo pismo Vladku Mačeku nakon uspostave Banovine Hrvatske 1939. Dvojac vidi kao „smernice koje tutor daje predređenom vaspitaniku”.⁸ Iz zapisa u Stepinčevu *Dnevniku* jasno je pak da je među njima bilo dosta nepovjerenja i međusobnih nesporazuma. „Smernice” su sadržane i u Deklaraciji hrvatskih hodočasnika u Rim studenoga 1939., među kojima je bio i nadbiskup Stepinac, i za tu tvrdnju se pozivaju na Viktora Novaka!⁹ U skladu s Novakovim predrasudama, problem je bio u tome da se u rimskim govorima i deklaracijama nije uopće spominjala Jugoslavija, nego samo hrvatski narod!

Dvojcu je jednako važna i poslanica hrvatskoga episkopata od 17. studenog 1939., jer je „štampa [...] celokupni događaj tumačila kao podršku pape Pija XII realizaciji ideje o samostalnoj hrvatskoj državi”.¹⁰ U tom kontekstu, srpski dvojac eksperata zaključuje: „Spoj nacionalnog i klerikalnog bio je podloga kleronacionalizma”;¹¹ tek će kasnije upotrijebiti i kovanicu iz komunističkoga razdoblja „klerofašizam” (str. 391)!

Cilj klerikalaca je stvaranje klerofašističke države

Autori se dalje domišljaju da su postupci biskupa, osobito nadbiskupa Stepinca, „sve više [...] bili samo taktika za ostvarivanje konačnog cilja – formiranja jedne izrazito klerikalne države koja se po svojoj ideološkoj suštini uklapa u fašističku matricu”.¹² Srpski Dvojac ne dvoji da je NDH ta „klerikalna država” koja se uklapa u „fašističku matricu”, a Stepinac je najodgovorniji za nju, iako se pozivanjem na „božja načela” pretvarao da nije za nju.

Možda i srpski Dvojac shvaća da će objektivni povjesničari posumnjati u objektivnost takve interpretacije (hrvatske) povijesti i osoba u njoj, ali oni su spremni na ingeniozno objašnjenje: u Stepinčevu djelovanju prisutno je „smi-

⁸ Isto, 342.

⁹ Isto, 344.

¹⁰ Isto, 345.

¹¹ Isto.

¹² Isto, 346.

šljeno prikrivanje ideološko-političke i nacionalne suštine duhovnog rada¹³ za što je koristio „zamagljene aluzije”, tj. primjenjivao je „govor u alegorijama”.¹⁴ (To neodoljivo podsjeća na komunistički govor, na temelju čega su osuđivali svećenike na višegodišnju kaznu zatvora zato što su „u alegorijama” govorili o četrdesetogodišnjem lutanju izraelskoga naroda kroz pustinju, a zapravo su mislili na toliko dugo vladanje komunista!)

Hrvatski klerikalci ne kore svoje svećenstvo zbog protudržavnoga rada

U poglavlju „Politički radikalizmi i nadbiskup Stepinac” (str. 363–396) ekspertni dvojac SPC-a upozorava na to da su Katolička Crkva i Stepinac bili žestoki antikomunisti i kritičari masonerije, da je Stepinac imao veze s ustaškim pokretom A. Pavelića dok je još bio u Italiji, da su se brojni svećenici pridružili ustaškom pokretu, da se Stepinac sastajao s predstavnicima „nacionalista” u zemlji te da Crkva nije priječila protudržavni rad svećenstva: „Nadbiskup nije imao nameru da ‘kroti’ sveštenstvo, obuzdava njegova antijugoslavenska raspoloženja i kažnjava ga zbog antidržavne delatnosti i saradnje sa ustašama.”¹⁵ Dvojac Dimić-Žutić očekuje dakle da su katolički biskupi trebali pomagati srpskim snagama represije, koje nisu štedjele ni snage ni sredstava da drže hrvatske građane pod kontrolom.

Sve u svemu, ekspertni dvojac SPC-a u knjizi o Stepincu nudi interpretaciju hrvatske povijesti u razdoblju u kojem je zagrebački nadbiskup kardinal Alojzije Stepinac živio koja se sastoji od dugačkoga niza izjavnih rečenica, tvrdnji, pretpostavka i podosta krivotvorina, bez stvarnoga, profesionalnoga uvažavanja najboljih hrvatskih (i srpskih) povjesničara i povijesne struke. Utoliko ta navodna povijest postaje zlonamjerna konstrukcija namijenjena mladim osobama (autori su odgojitelji) kako bi nastavili stvarati animozitet i mržnju prema tom narodu koji je tako nakaradno predstavljen. Naravno da njihovo predstavljanje osobe nadbiskupa, kardinala i blaženika Stepinca rezultira još gorim krivotvorenjem.

Nema ipak boljega odgovora na sve to od onoga što je upravo taj Stepinac turbulentne 1940. godine zapisao u svojoj *Dnevnik*: „Pavelića nije stvorila katolička Crkva nego luda beogradska politika” i: ako se stvari ubrzo ne promijene, „Jugoslavija će se sama raspasti”.¹⁶ Povijest je potvrdila da je Stepinac govorio proročki. Velikosrpska historiografija i autoriteti koje podržava SPC nastavlja-ju „ludu beogradsku politiku”.

¹³ *Isto*.

¹⁴ *Isto*, 347.

¹⁵ *Isto*, 388.

¹⁶ *Dnevnik*, sv. IV, str. 86, 16. studenog 1940.; „Dnevnik Alojzija Stepinca”, prir. Ljubo Boban, *Danas*, 7. 8. 1990., 66.

Izvrtnje smisla i izostavljanje riječi i dijelova rečenice

Osim konfabuliranjem, dvojac Dimić-Žutić služi se navikom velikosrpskih autora da izostavljaju dijelove rečenice (ključne, dakako), izvrću smisao i pripisuju drugim autorima ili povijesnim osobama iskrivljene izjave. Tako kad govore o Stepinčevu pripovijedanju Trumbiću da je kao vojnik vidio kako katolička crkva u Skopju dobro radi i da ima više sredstava, „svi bi pomalo prešli u krilo kat.[oličke] crkve”, Dvojac time želi pokazati Stepinčeva „prozelitska uverenja koja je tada imao, a koja ga nisu napuštala ni kasnije”.¹⁷

Izostavljaju međutim kontekst i zadnju rečenicu: „Mi dajemo primjer svima.”¹⁸ Iz prethodnoga dijela razgovora i iz te rečenice jasno je da Stepinac želi reći da je privlačnost Katoličke Crkve (i želja da joj se pridruže) posljedica uzorna rada (i življenja) katoličkih svećenika. Narod vidi tko je kakav i tko ga privlači, a tko odbija, i pristupanje određenoga broja pravoslavaca u Katoličku Crkvu u Makedoniji posljedica je „davanja primjera svima”. Nema dakle naznaka nekorektna prozelitizma u razgovoru nadbiskupa Stepinca s Trumbićem!

Evo još jednoga primjera. Predlažući Stepinca za svojega nasljednika, nadbiskup Bauer napisao je da je Stepinac „neispisan list”, misleći na to da je još mlad i svjež zareden te mu nitko neće moći naći mane. Nije Bauer znao pravu istinu, napominje srpski Dvojac! Oni iznose svoju „vjerojatnu” istinu: vjerojatno su „moćni jezuitski krugovi u Vatikanu” utjecali na Bauera da je ipak predložio njega za nadbiskupa koadjutora. Još su dometnuli: Možda je Stepinac samo „dio projekta”.¹⁹

I s pozivanjem na druge autore postupaju prema istim stečenim navikama. Referiraju se samo na one za koje pretpostavljaju da mogu naći neku suglasnost barem s dijelom njihovih pogleda, a najčešće površno pabirče po njihovim radovima tražeći riječ ili rečenicu koju mogu izokrenuti u korist svojega konfabuliranja. Dok se Benigar, Stella Alexander i Robin Harris služe Stepinčevim pismom zaručnici Mariji Horvat i njihovim kratkim zaručničkim razgovorima da bi ilustrirali njegovu usredotočenost na vrijednosti i ideale koji su ga u konačnici odveli od ženidbe, Dimić i Žutić navode te autore kao da potvrđuju njihove teze da je „Stepinac potpuno prihvatio zapovedi papske enciklike kojom je uspostavljena Katolička akcija [...] Kao i drugi klerikalci, svakako je [Stepinac] bio ubjeđen da Rimokatolička crkva ima od Krista mandat da uređuje svet”.²⁰

Jedan od hrvatskih autora na kojega se Dvojac poziva, osvrćući se na str. 29–30 njihove knjige, upozorio je: „na mene se pozivaju vrlo neprecizno (‘u širokim potezima’); ispušteni su dijelovi koji govore o jugoslavenstvu HKP/HKS

¹⁷ DIMIĆ, ŽUTIĆ, *Alojzije Stepinac*, 54.

¹⁸ „Dnevnik Alojzija Stepinca”, prir. Ljubo Boban, *Danas*, 15. 8. 1969., 65.

¹⁹ DIMIĆ, ŽUTIĆ, *Alojzije Stepinac*, 10.

²⁰ *Isto*, 109.

(*Riječke novine*)"; a na str. 31–36 komentirao je: „riječi koje navode kao krunski dokaz klerikalizma izrekao je Kamilo Firingier, kriptokomunist i Jugoslaven”.²¹

Ima toga još, ali je dovoljno da se osjeti bilo te knjige. Iz ovoga kratkog osvrtu čitatelji mogu sebi predočiti kako se odvijao rad mješovite komisije o Stepincu i kakvi su se argumenti iznosili.

Uloga dvojice hrvatskih renegata

Nije međutim rečeno bitno o Dimić-Žutićevoj knjizi kad se ukaže na prisutne pretpostavke, teorije i predrasude. Možda je važnije ukazati na njihov izvor i na razloge zašto su te pretpostavke, teorije i predrasude srpskom Dvojcu prihvatljive i drage.

Model za predstavljanje funkcioniranja i uloge Katoličke Crkve nisu izmislili ni Dimić ni Žutić, nego ga preuzimaju od dvojice hrvatskih renegata, Viktora Novaka i Đure Vilovića. Dimić i Žutić često se, pojedinačno i skupno, referiraju na Viktora Novaka (1889. – 1977.) i naglašavaju važnost njegove pisane ostavštine koju su, navodno, nedavno dobili.

Valja podsjetiti da je Novakovo protukatoličko djelo *Magnum crimen* bilo u funkciji pripreme komunista za suđenje zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu. Takvu je obavijest još 1989. iznio Bogdan Krizman (1913. – 1994.), posvjedočivši da se njegov otac Hinko (1881. – 1958.) – koji je bio slobodni zidar kao i Novak – sastao s Novakom i hrvatskim Srbinom i „iformbirovcem” Dušanom Brkićem (1913. – 2000.), ministrom pravde u Vladi Federalne Države Hrvatske, gdje je bilo odlučeno da se objavi taj Novakov pamflet kao dio kampanje za Stepinčevo suđenje.²²

Hrvatska se stručna javnost izjasnila da je Novakov *Magnum crimen* „nadhistoriografski pamflet”.²³ Novakovu analizu Prvoga katoličkoga kongresa, koji je navodno označio „klerikalni program za 20. vijek”, hrvatska je historiografija ocijenila toliko površnom „da se na temelju nje ne može donijeti nikakav valjan zaključak, a kamoli tako dalekosežan kao što je onaj o postojanju ‘klerikalnog programa za XX. vijek’”.²⁴

Nije međutim do sada bilo poznato da V. Novak nije bio prvi ni najvažniji guru interpretacije hrvatske povijesti u velikosrpskom ključu. Stvarni patrijarh te specifične interpretacije bio je Đuro Vilović (1889. – 1958.), još jedan Hrvat, čak i katolički svećenik, koji se odrekao hrvatstva, svećeništva i katoličanstva za ljubav velikosrpstva. Htio je postati i pravoslavac da bi se mogao oženiti pravoslavnom Srpkinjom, ali ga je SPC odbio. Srpkinjom se ipak oženio, a

²¹ Zlatko Matijević odazvao se na moj poziv da komentira dijelove knjige u kojima se Dvojac poziva na njegov rad. Dopis u vlasništvu autora, a citati se donose uz suglasnost dr. Zlatka Matijevića.

²² *Večernji list* (Zagreb), 30. 9. 1989., 10-11.

²³ *Hrvatski leksikon*, sv. II (Zagreb, 1997), 181.

²⁴ Pisana analiza dr. Z. Matijevića dijelova Dimić-Žutićeve knjige u kojima se pozivaju na njega.

postao je protestant, slobodni zidar (mason) i na kraju član štaba četničkoga vojvode Dragoljuba Draže Mihailovića (1893. – 1946.). Kad je prekinuo s Katoličkom Crkvom i katolicizmom, počeo je pisati romane i pripovijetke kojima je kritizirao navodne poroke katoličkoga svećenstva i licemjerje koje je tobože uočavao u Crkvi. Prikupljao je dokumente, ponajviše novinske napise i crtice o postupcima katoličkih svećenika i biskupa, napose u vrijeme rata, koji su mu postali okosnicom za oštru kritiku katolicizma i osobito vrhova Katoličke Crkve: Pape, biskupa i svećenstva, kako svjetovnoga tako i redovničkoga. Sve je to slagao u rukopis koji je nazvao *Krvava crkva*, s podnaslovom *Hrvatski popovi i fratri u raspadu Jugoslavije i u pokoljima Srba*. Na kraju rata predao se pobjednicima komunistima i sudilo mu se, zajedno s Mihailovićem i njegovim drugim suradnicima. Bio je osuđen na sedam godina zatvora i odslužio je punu kaznu u Srijemskoj Mitrovici. Navodno je taj svoj rukopis dopunjavao i doradivao, osobito nakon što su mu ga komunističke vlasti nakon izlaska iz zatvora vratile. Rukopis je bio zagubljen, ali je jednu verziju Veljku Đuriću Mišini dao „jedan srpski monah, tadašnji profesor Bogoslovskog fakulteta”.²⁵ Mišina je tu verziju pripremio za objavljivanje, a objavila ga je Šešeljeva Srpska radikalna stranka 2009. (N. Žutić bio je recenzent).

Osveta za propast Jugoslavije

Vilović je bio jedan od svećenika koji su od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) sudjelovali u „žutom pokretu”, tj. zauzimao se za radikalne reforme u Katoličkoj Crkvi. Nije posve jasno u kojoj je mjeri bio dionik onoga duhovnog ozračja u nekim primorskim mjestima (Vilović je iz Brele) i otocima sa sjedištem u Splitu koje se organiziralo u terorističko-fašističku Organizaciju jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA), koja je branila unitarnu jugoslavensku državu i integralno jugoslavenstvo.²⁶ U svojem rukopisu *Krvava crkva* Vilović je zastupao radikalno jugoslavenstvo i srpstvo. Taj je obrat zasigurno započeo prije, a „žuti pokret” imao je takve i slične utjecaje i na druge njegove sudionike. Odmah nakon ženidbe odselio se u Beograd, odakle je bio dopisnik nekih zagrebačkih listova. Osobno je smatrao beogradske godine najboljima, ali se ipak u tridesetima vratio u Zagreb. Nakon proglašenja NDH ustaše su se interesirali za njega i pobjegao je u Split, gdje se pridružio Orjuni. Upravo je u Splitu i Kaštelima, gdje se skrivao, prikupljao materijale za svoj rukopis. Iz Splita je u ožujku 1943. pobjegao da bi se u konačnici pridružio četnicima.

²⁵ Veljko ĐURIĆ MIŠINA, „Predgovor”, u: Đuro VILOVIĆ, *Krvava crkva – hrvatski popovi i fratri u raspadu Jugoslavije i u pokoljima Srba*, Beograd – Zemun: Srpska radikalna stranka, 2009., 3.

²⁶ Krešimir NEMEC, „Svi paradoksi Đure Vilovića”, *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* LXXIV (2003), br. 10-12: 1497-1511; Ivan J. BOŠKOVIĆ, *Orjuna – ideologija i književnost* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2006); Branka PRIMORAC, „Gordana Vilović: Moj stric Đuro politički je loše prosuđivao”, *Moderna vremena*, 17. 5. 2010., <https://www.mvinfo.hr/clanak/gordana-vilovic-moj-stric-euro-politicki-je-lose-prosudjivao>, pristup ostvaren 29. 9. 2019.

Njegovo napuštanje svećeništva i Katoličke Crkve ujedno ga je potaknulo da krivca za propast jugoslavenske države pronađe upravo u hijerarhiji Katoličke Crkve, njezinim redovničkim zajednicama, osobito „jezuitima”, njezinim organizacijama, osobito onima koje su stvorene u Katoličkom pokretu: „Katolička [je] crkva u Hrvatskoj kao celina, sa svojim konferencijama hrvatskog katoličkog episkopata, nadbiskupima i biskupima, s popovima i fratrima, sa svojim religiozno-crkvenim organizacijama učestvovala u ustaškom pokretu još odavna u Jugoslaviji i odgajala ustaški svoje vernike po društvima i organizacijama pod različitim pobožnim imenima i nazivima i uveli ih u ustaško delo veleizdaje Jugoslavije, pa i delo pokolja Srba, otimanja, paleža srpske imovine i svakakvih drugih ustaških zločina.”²⁷

Očekivano, Viloviću je NDH – neovisno o tome kakva je bila – bila najgori mogući ishod njegovih političkih nadanja i ideala i sve što je bilo vezano s njome za njega je bilo problematično i zločinačko. Kao što je za propast jugoslavenske države krivio Katoličku Crkvu, logičnim mu se činilo da je i država nastala na ruševinama srpske Jugoslavije proizvod Katoličke Crkve. Zato je strastveno i ustrajno skupljao „dokaze” za tu tezu.

Dubina Vilovićeva moralnoga i ljudskoga pada²⁸ sastoji se u tome što je svoju osobnu mržnju prenosio na cijelu zajednicu, ali i na narod (i Vilović je bio opsjednut teorijom da hrvatski narod ne postoji) samo zato što nisu, kao on, voljeli Jugoslaviju i što su htjeli (on bi rekao: prevratnički i izdajnički) svoju državu. Komentirajući državni udar u Beogradu 27. ožujka 1941. i to da se samo mali broj Hrvata opredijelio za Srbe, a zapravo je patetično govorio o sebi, Vilović je napisao: „Tih je Hrvata bilo malo tek toliko da se može reći da ih je – ipak bilo. Ti su se Hrvati već toga dana konačno i definitivno pretopili u Srbe, jer ih je srpska duša i svest i borbenost srknula, kao što srče veća kaplja sitne kapljice vode. Od toga dana ti Hrvati više u sebi ne mogu ništa da pronađu hrvatsko osim jednog bezgraničnog bola i isto takva stida što im je sudbina udesila, da se rode pod hrvatskim imenom.”²⁹

Model velikosrpske historiografije

Nedvojbeno će velikosrbi svih vremena biti zahvalni za to Vilovićevo snishodljivo samoponištenje i za jednakomjerno srpsko uzdizanje. Nije to, naime, samo Vilovićeva gnjevna kritika njegove nekadašnje Crkve, koja je iznevjerila njegove ideološke i političke ideale, nego je to utemeljenje velikosrpske historiografije.

Nije toliko važno odrediti je li Đ. Vilović ili V. Novak više utjecao na ideološko-političko formiranje Dimić-Žutićevih i općenito velikosrpskih objaš-

²⁷ VILOVIĆ, *Krvava crkva*, 54 (istaknuo J. K.).

²⁸ Ivan J. BOŠKOVIĆ, „Vilovićev obračun s vjerom, Crkvom i narodom”, *Crkva u svijetu* 41 (2006), br. 3: 363-394.

²⁹ VILOVIĆ, *Krvava crkva*, 93.

njenja funkcioniranja i tajnih planova (Rimo)katoličke Crkve. Važno je samo uočiti da sve pristaše velikosrpske ideologije usvajaju model objašnjenja zasnovan u Vilovićevoj i Novakovoj percepciji, a model je bez imalo uporišta u stvarnosti, satkan od prijezira za sve što je povezano s (Rimo)katoličkom Crkvom, prijezira pomiješana s ljutnjom što ta Crkva nije htjela, ili nije mogla, prigrliti velikosrpsku viziju. Temeljne aumpcije toga modela su sljedeće: Vatikan, centrala Katoličke Crkve, prosudio je da Jugoslavija smeta njegovim dalekosežnim planovima. Zato je izradio plan njezina rušenja i dao konkretne zadatke katoličkom kleru, a koordinaciju izvedbe povjerio je „jezuitima”. Kler se pravio da voli Jugoslaviju, ali se odmah počeo tužiti na agrarnu reformu i na opću bijedu (dvojac Dimić-Žutić rekao bi da se taj kler služio alegorijama). Nadbiskup Bauer održao je mnoge projugoslavenske govore, ali je izabrao Stepinca da bude predvodnik rovovske bitke protiv Jugoslavije.³⁰

Nedvojbeno je da se s takvom ideologijom i takvom historiografijom ne može složiti nitko tko prošlost istražuje u dokumentima, vjerodostojnim zapisima i kritičkim osvrtom na historiografske rezultate. Takvi istraživači u Kraljevini SHS/Jugoslaviji osuđuju diktaturu i politiku koja je počivala na sili i povlaštenom položaju jednoga naroda u odnosu na druge. No Vilović, Novak, Dimić, Žutić i plejada (veliko)srpskih sljedbenika okrivljuju hrvatski narod zato što nije prihvatio silu, nasilje i nepravedne odnose, nego je tražio svoja prava – i svoju državu! Oni optužuju hrvatski narod i Katoličku Crkvu u njemu jer je taj njegov „neposluh” razorio nešto što su ti velikosrbi smatrali idealnom konstrukcijom!

Prepisivačka škola

Iznimno je važno to da je V. Novak imao Vilovićev rukopis u rukama kad je pripremao svoj *Magnum crimen*, što je još jedan siguran pokazatelj da su komunističke službe sudjelovale u izradbi Novakove knjige pribavljajući mu inače nedostupne Vilovićeve materijale. U svakom slučaju, Novak je obilato prepisivao od Vilovića kad je oblikovao svoju knjigu o hrvatskom klerikalizmu.³¹ Valja također reći da je i Viloviću neke materijale dao pravoslavni svećenik u Splitu Sergej Urukalo i neki pravoslavni monah, što će biti važno u daljnjoj raspravi.

Kad je riječ o prepisivanju, valja reći da je i agitpropovski dvojac Joža Horvat i Zdenko Štambuk prepisivao od obojice kad su 1946. uredili knjigu o narodnim zločinima katoličkoga klera.³²

³⁰ Isto, osobito str. 36 i dalje.

³¹ ĐURIĆ MIŠINA, „Predgovor”, u: *Krvava crkva*, 3.

³² *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, uredili i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk, Zagreb, 1946.

Po svemu se dakle čini da svjedočimo nevjerojatno velikoj prepisivačkoj školi: krugovi u SPC-u davali su materijale Đ. Viloviću, koji ih je uvrstio u svoj rukopis, Novak je prepisivao od Vilovića, Horvat-Štambuk od obojice, a Dimić i Žutić od svih prethodnih – svi ujedinjeni u želji da Hrvate, Katoličku Crkvu i hrvatsku povijest prikažu kao remetilački čimbenik, bolest i prijetnju, napose zagrebačkoga nadbiskupa A. Stepinca!

Komunistička partija Jugoslavije preuzela je velikosrpske ideje

Ovdje je potrebno dodati još jednu važnu činjenicu koja se zaboravlja, ali i sustavno skriva: tu velikosrpsku optužbu hrvatskoga naroda zbog želje i rada za stvaranje hrvatske države i Katoličke Crkve zbog podržavanja prava hrvatskoga naroda na državu doslovce je preuzela Komunistička partija Jugoslavije i na temelju nje osudila nadbiskupa Stepinca. A tu nepromijenjenu optužbu danas zastupa Sveti Sinod SPC-a.

Dimić-Žutićeva knjiga o Stepincu, o kojoj je ovdje riječ, pokušaj je „znanstvenoga” dokazivanja te neutemeljene optužbe. Autori preuzimaju Vilovićevu i Novakovu kritiku klerikalizma i katoličkoga svećenstva i upotrebljavaju je za prikazivanje kardinala Stepinca najzadrtijim klerikalcem, ali je stvarni cilj te nadrihistoriografije prikazivanje Katoličke Crkve zločinačkom organizacijom, na čelu s ratnim zločincem Stepincem.

Osim toga, iz njihove zajedničke knjige o Stepincu potpuno je jasno da su im ideologije komunizma, velikosrpsstva i jugoslavenstva posve prihvatljive, s time da je velikosrpsstvo stožerna točka, a njegovo materijaliziranje u monarhijskoj ili komunističkoj Jugoslaviji jednako je dobro, dok bi neostvareni projekt Slobodana Miloševića bio idealan. Zato cjelokupni sadržaj knjige nema veze s historiografijom ni sa stvarnosti o kojoj se tobože priča. Priča je to na tragu velikosrpske ideologije koja, čini se, vječno traje i zabavlja se idealiziranjem propalih država i političkih sustava, u nekakvoj nadi da bi se nešto od toga moglo vratiti u sadašnjosti ili bliskoj budućnosti.

Zato je očekivano da se sveučilišni profesor i akademik udružuje s kolegom kako bi gotovo stoljeće nakon Vilovića i Novaka širili mržnju koja je te ljude pokretala. To je očekivano jer je i Memorandum iz kasnih 1980-ih nastao u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, a on je proizvodio obilnu difamaciju Katoličke Crkve i hrvatskoga naroda. I ne treba zaboraviti, najelitnije snage SPC-a bile su najagilnije u propagiranju ciljeva toga memoranduma, iako su se ciljevi mogli ostvariti samo klanjem, progonom, logorima, rušenjem i genocidom.

Što stvarno želi vodstvo Srpske pravoslavne Crkve?

Ostaje ipak jedno prevažno pitanje: Što zapravo SPC želi? Prije davanja odgovora važno je istaknuti nadu da u SPC-u ne vlada jednodušje te da ni iza velikosrpskih stajališta o kojima je ovdje bilo riječi ne stoje svi članovi najvišega vodstva.

Zato je potrebno na kraju reći da je upravo ta jezgra u SPC-u izabrala povjesničare koji će braniti njegove velikosrpske ideje, uključujući i ovaj dvojac. Nema nikakve sumnje da je ta svetosavska velikosrpska jezgra u SPC-u znala za davno objavljena Žutićeva stajališta da ne postoji hrvatski narod ni hrvatski jezik, ali ga je – kako sam svjedoči – pozvala da tobože dijalogizira, makar i posredstvom Dimića, s hrvatskim povjesničarima i članovima Hrvatske biskupske konferencije. Zapravo je jasno da ga je pozvala upravo zbog toga što negira hrvatski narod.

To je ona ista jezgra koja je zagovarala srpsku agresiju na Hrvate u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u 1990-ima.³³

Upravo je u tom velikosrpskom vrhu 1. studenog 1991. nastalo pismo patrijarha Pavla lordu Peteru Carringtonu, predsjedavajućemu Konferencije o miru u Jugoslaviji, u kojemu je tražio da međunarodna zajednica uvaži dva načela: prvo, Srbi ne mogu živjeti zajedno s Hrvatima i, drugo, neki dijelovi Hrvatske moraju biti pripojeni Srbiji jer je srpski narod „suočen s genocidom i izgonom sa teritorija na kojima je vjekovima živio” i odlučio je „da živi u krnjoj Jugoslaviji, odnosno u državi u kojoj će biti matica srpskog naroda”. Srpski je patrijarh istaknuo Carringtonu da bi, ako se ne prihvati „pravedno rešenje” koje predlaže, Srbi mogli „ogrešiti dušu”, tj. ubijati Hrvate.³⁴ To je pismo sročeno u vrijeme žestokih srpskih napada na Vukovar i Dubrovnik i Srbi su tada već uvelike „ogrešivali dušu”.

Iz istoga su velikosrpskoga misaonog sklopa izjave i postupci sadašnjega patrijarha Irineja u vrijeme rada katoličko-pravoslavne komisije (srpanj 2016. – srpanj 2017.) i nakon prestanka njezina rada, o čemu je Hrvatska biskupska konferencija morala 18. studenog 2018. poslati patrijarhu pismo (Broj: 413/2018.).

Patrijarh se često pita „što je taj narod rukovodilo i motivisalo da dignu svoju ruku na braću svoju”. Ako netko misli da patrijarh govori o Srbima, vara se, jer Srbi samo trpe, a drugi čine zločine. Nema u toj retorici svijesti o srpskoj pobuni u Hrvatskoj, o agresiji na Hrvatsku iz Srbije, o protjerivanju stotina tisuća hrvatskoga (i muslimanskog) stanovništva, o srpskim logorima (i u Srbiji), o mučenju i ubijanju civila, o genocidu nad muslimanima u Srebrenici. Kako tek nema „reči kajanja”!³⁵

³³ Milorad TOMANIĆ, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj* (Beograd: Medijska knjižara Krug, 2001).

³⁴ Navodi su preuzeti iz Tomanićeve knjige, str. 65-67.

³⁵ Navodi su uzeti iz spomenutoga pisma hrvatskih biskupa patrijarhu Irineju.

Patrijarh Irinej jasno je na 62. Međunarodnom beogradskom sajmu knjiga (24. listopada 2017.) u kameru rekao: „Gde god žive Srbi, to je Srbija, bilo u Srbiji, bilo u Bosni, bilo u Vojvodini, bilo u Crnoj Gori i u drugim mestima.”

Može li ovaj dio svijeta postati normalan?

Knjiga o Stepincu srpskoga Dvojca sadržava političku poruku: Srbija ostaje remetilački čimbenik na europskom jugoistoku, a Srpska pravoslavna Crkva važan dio te nestabilnosti. Stoga ne iznenađuje što države nastale raspadom Jugoslavije nastoje dokinuti nadležnost te Crkve nad svojim državnim teritorijem. Tomu je nastojanju uvelike pridonijela dodjela carigradskoga patrijarha Bartolomeja autokefalnosti Ukrajinskoj pravoslavnoj Crkvi.

Mnogi u pravoslavlju uočavaju mudrost otaca na četvrtom ekumenskom (vaseljenskom) koncilu u Kalcedonu 451., koji su donijeli i kanon ili pravilo 17, a tiče se definiranja crkvenih oblasti. Mnogi su srpsko-pravoslavni poznavatelji crkvenoga prava, poput Nikodima Milaša u XIX. stoljeću, tumačili taj kanon kao pravilo: jedna država = jedna Crkva! Takvo je tumačenje i u udžbeniku kojim su se godinama služili studenti Bogoslovskoga fakulteta u Beogradu, iako velikosrpski nazori vladiku Amfilohija Radovića sada sile da bude protiv takva tumačenja.

Primjena kanona 17 na ukrajinske prilike ima velik odjek na pravoslavce na područjima bivše Jugoslavije. Makedonska pravoslavna Crkva još je u socijalističkoj Jugoslaviji proglasila svoju autokefalnost, a Crna Gora sve je odlučnija da se to pravilo primijeni u crnogorskoj državi doslovno i potpuno. Politička situacija u Hrvatskoj donekle je drukčija, ali je primjenjivost kanona 17 koncila u Kalcedonu posve opravdana i vjerojatno će se u ne tako dalekoj budućnosti pojaviti zahtjevi da se jurisdikcija SPC-a na području Republike Hrvatske odgovarajuće razriješi. Nastavak ponašanja vrha SPC-a u Beogradu zasigurno će biti poticaj za to.

JURE KRIŠTO